

GÜNEYBATI ASYA EKOLOJİK NİŞİ İÇİNDE DİREKLİ MAĞARASI EPI-PALEOLİTİK BULUNTULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Cevdet Merih EREĞ*

Anahtar Kelimeler: *Direkli Mağarası • Epi-paleolitik • Makro Evrim • Kültürel Evrim • Ekolojik Niş*

Özet: Kahramanmaraş coğrafyası, prehistorik kültürlerin gelişmesi ve yayılımı açısından Doğu Akdeniz Bölgesi'nde Levant Koridoru olarak tanımlanan birimin kuzeyindeki en son noktadır. Levant Koridoru Alt Paleolitik'ten itibaren kesintisiz yerleşim görmüş ve arkeolojik bulgular açısından son derece fazla çalışılmış bir bölgedir; buna karşılık Levant Koridoru üzerinden Anadolu'yu etkileyen kültürel yayılım hakkında yeterli veri yoktur. Kahramanmaraş'ta 2006 yılında başlattığımız tarihöncesi dönem kalıntılarını belirlemeyi amaçlayan yüzey araştırması ile 2007'de başlattığımız Direkli Mağarası kazıları, Levant'ın prehistorik kültürlerinin Anadolu'daki yayılım izlerini araştırmayı ve kültürel bir kronolojiyi tanımlamayı hedeflemiştir. Gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında Alt, Orta, Geç Üst ve Epi-paleolitik kültürel bulguları elde edilmiştir. Direkli Mağarası ise Anadolu'nun son avcı-toplayıcılarının yaşamlarına dair stratigrafik buluntularıyla Epi-paleolitik dönem Anadolu kronolojisine katkılarda bulunmuştur. Bunun yanı sıra Direkli Mağarası'nın Güneybatı Asya ekolojik nişi içindeki kültürel konumunu belirlemek de mümkün olmuştur.

ASSESSMENT OF EPI-PALEOLITHIC FINDINGS OF DIREKLI CAVE IN SOUTHWESTERN ASIA ECOLOGICAL NICHE

Keywords: *Direkli Cave • Epi-paleolithic • Macroevolution • Cultural Evolution • Ecologic Niche*

Abstract: In considering development and dispersal of the prehistoric cultures, Kahramanmaraş region constitutes the northernmost point of Levantine Corridor of the Eastern Mediterranean. Levantine Corridor was populated uninterruptedly since the Lower Paleolithic Period; even though this region has been intensively investigated, expansion of early cultures through this corridor into Anatolia has been mostly overlooked. The aims of the prehistoric survey, commenced in 2006 at Kahramanmaraş Province, and at Direkli Cave Excavations in 2007, were to find evidence on the movements along the Levantine Corridor reaching in Anatolia and also to define the cultural chronology of the region. During the course of surveys Lower, Middle, and Late Upper Paleolithic artifacts collected together with Epi-paleolithic materials. Direkli Cave has contributed to Epi-paleolithic chronology of Anatolia with its well stratified finds revealing evidence the latest hunter-gatherers of Anatolia. Moreover, through this work it has been possible to define the place of Direkli Cave within the Southwestern Asian ecological niche.

* Yrd. Doç. Dr. Cevdet Merih Ereğ, Gazi Üniversitesi, Teknikokullar Kampüsü, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı Beşevler/ ANKARA, e-posta: cevdetereg@gazi.edu.tr

I. Giriş

Ekoloji, canlı türlerinin bir arada yaşanabilir bir ortamda bulunmasıyla biçimlenen bir yapıdır. Bu yapı genel özellikleri göz önünde bulundurulduğunda bölgeden bölgeye değişkenlikler gösterebilir. “Kahramanmaraş İli” tam anlamıyla ekolojik bütünün bir parçasıdır.

Doğu Akdeniz sahil şeridi ve ard bölgesinin kuzeydeki en uç bölgesi olan Kahramanmaraş’ın prehistorik dönemini yansıtan ilk çalışmalar, 1959 yılında, Anadolu Paleolitik Çağ araştırmalarının öncüsü Prof. Dr. Kılıç Kökten’in¹ kısa süreli yaptığı yüzey araştırması; Direkli ve Yağlak Mağaraları ile 1 nolu kaya altı sığınagındaki sondaj kazılarında elde edilen bilgilerle karşımıza çıkmaktadır. 2006 yılında Kahramanmaraş İli’nde yeni araştırmalar ve bu bağlamda da 2007 yılından itibaren Direkli Mağarası kazılarına başlanmıştır.

Kahramanmaraş’ta sürdürülen prehistorya araştırmalarının önemini açıklamadan önce, bu önemin kaynaklandığı esas unsur olan kültürel evrimin, ekolojik birimler için ne anlama geldiğini ifade etmek doğru olacaktır.

Paleontolog Gaylord Simpson’ın² oluşturduğu makro evrim kavramı içinde iki ana unsur bulunmaktadır. Bunlar “evrimin ilerleyişi” ve “evrimin tarzı”dır. Bu iki kavramdaki değişimleri, kültürel evrimdeki büyük olayları veya sıçrayışları niş yapısı içinde gelişmiş kültürleri, makro evrim bakış açısı içinde açıklamak uygun olacaktır.

Arkeolojik çalışmaların en önemli sorunlarından biri Neolitik Çağ’ın öncüsü olan Epi-paleolitik dönemin kültürel varlıklarının devinimi, gelişmesi ve sona ermesi hakkında ileri sürülen fikirlerdir³. Pleistosen ve Holosen içindeki arkeolojik veriler, makro evrim sürecini tanımlayan pek çok örnekle doludur. Makro evrim çalışmaları, bu tür araştırmaların oldukça eski bir tarihte başladığı Güney Levant coğrafik bölgesi üzerine, Epi-paleolitik kültürlerin esas olarak “Levant Koridoru” olarak tanımlanan ekolojik bir niş içinde gelişmiş olduğu öngörüsü nedeniyle odaklanmıştır.

Boyd, Mulder, Durham ve Richerson⁴, Holden ve Shennan⁵ gibi evrim bilimciler kültürlerin bir paket olarak yayılmış olduğunu ileri sürmüşlerdir⁶. Chatters ve Prentiss⁷ gibi insanın kültürel evrimi üzerinde çalışan bilim adamları ise “Varlıkların Yönetim Stratejileri” başlığı altında karmaşık sosyo-ekonomik yapıları tanımlarlar⁸. Bu her ne kadar Bettinger’in “karmaşık uyum stratejileri”ne karşı olsa da “Varlıkların Yönetim Stratejileri” davranış taktiklerini açıklamaktadır⁹. Burada söz konusu edilen “varlıklar” her ekolojik niş içindeki yaşamsal öneme sahip tüm unsurlardır. Bu unsurları yerel olanaklar olarak da niteleyebiliriz. Yerel olanaklar ve bireysel karar verme üzerine dayalı olarak çeşitlenmeler de “Varlıkların Yönetim Stratejileri” kapsamında ortaya konabilmektedir.

¹ Kökten 1960.
² Simpson 1944.

³ Kuijt – Prentiss 2009, 253.
⁴ Boyd ve diğ. 1997.
⁵ Holden – Shennan 2005.
⁶ Kuijt – Prentiss 2009, 254.
⁷ Chatters – Prentiss 2005.
⁸ Kuijt – Prentiss 2009, 254.
⁹ Kuijt – Prentiss 2009, 254.

İşte bu çeşitlenmeler, arkeolojik kanıtlara dayalı bölümlendirme ölçütlerinde, göz önünde bulundurulmuş ana unsur olmuştur. Jean Perrot tarafından Yakınoğu'da ilk kez kullanılmış olan Epi-paleolitik terimi, Bar Yosef tarafından bölümlendirilerek formülize edilmiştir¹⁰. Bu bölümlendirmede esas alınan temel unsur, farklı insan grupları ve bu insan gruplarının Akdeniz Bölgesi gelenekleriyle olan ilişkileridir. Burada hem "Varlıkların Yönetim Stratejileri" hem de "kültürlerin bir paket olarak yayılmış" olduğu sentezleri ortak hareket etmiş gibi görünmektedir. Şöyle ki Kalkan (Qalkhan), Mushabian ve Ramonian sitleri kurak bölge geleneklerinin bir parçası olarak göz önünde bulundurulurken, Geometrik Kebaran ve Orta Hamran sitleri Akdeniz Bölgesi geleneklerinin parçası olarak değerlendirilmiştir. Ancak kurak bölge geleneklerinden Geometrik Kebaran topluluklarının trapez biçimli mikrolitler üretmelerinden sonra Natufianlılar'ın yarımaya yapmak için trapez mikrolit yapma geleneğini terk etmiş olmaları, kültürler arasındaki geçiş dönemlerinde varlıkların yönetim stratejilerindeki değişimleri ve kimi kültürel öğelerin paket şeklinde taşınması ile ilişkilendirilebilir. Bar-Yosef'in geçiş dönemi geleneklerinin kaybolması üzerine vurgu yapması ve kültürler arasında doğrudan bir ilişkinin var olduğunu ileri sürmesi de bu yüzdendir¹¹.

Geleneklerin bölgeler arası taşınışı, "kültür paketi" biçiminde olmuştur ki kültürel gelişimde ard arda gelen safhalar sırasında, eğer kültürel bir yayılım söz konusuysa eskinin geleneklerinin bir son-

raki geleneğin temelini oluşturması kaçınılmazdır. Örneğin "eğik budanmış sırtlı dilgicik"li bir topluluk Ramonian olarak adlandırılırken, topluluk içinde Natufian karakterini yansıtan yarımayların varlığı dikkat çekiciyse, bu kültür "Natufian'la bindirmeli Son Ramonian" olarak adlandırılır¹². Bu örnek de "kültürlerin bir paket olarak yayıldığı" tezini savunanlarla "varlıkların yönetim stratejisi" üzerine niş yapılanması ve karmaşık sosyo-ekonomik yapılanma üzerine çalışanların ortak noktalarda buluşmasını sağlamaktadır. Levant Epi-paleolitik çalışmaları da ekolojik bir niş içinde var olan doğal varlıkların yönetim stratejilerinin yontmataş endüstrileri üzerine yapılmıştır. Böylece gerçekliği tartışılmaz Kuzey Avrupa Mezolitik kültürleri ve Yakınoğu Epi-paleolitik kültürleri arasındaki farklılıklar ortaya konabilmiştir.

Bu farklılığı Zagros Epi-paleolitikinde de görmek mümkündür. Güneybatı Asya ekolojik nişinin doğu kenarında kalan Zagros'larda Epi-paleolitik kültürel yayılımının yapılanmasında farklılıklar görülmektedir. Zagros Epi-paleolitik dağlık bir coğrafyada şekillenmiştir. Doğal olarak faunal ve floral çeşitliliği de Levant ekolojisinden farklıdır. Bu farklılık Zarzian olarak tanımlanmış Zagros Epi-paleolitikinin yontmataş endüstrilerinde açıkça görülmektedir¹³. İran Epi-paleolitik yüzey araştırmalarında da Sianoo Vadisi'nde bulunan Rivas Kayaaltı Sığınağı'nın önünde Zarzian gelenekli yonga aletler ve geometrik mikrolitler bulunmuştur. Geometrik mikrolitler üçgen, yarımaya ve trapezleri içermektedir. Bunlara benzeyen ikinci grup materyaller Eskol

¹⁰ Pirie 2004, 681.

¹¹ age. 690.

¹² age. 692.

¹³ Olszewski 1993.

Kayaaltı Sığınağı'ndan da ele geçmiştir¹⁴. Bu buluntular, Zagros Epi-paleolitik ile değerlendirilmiş ve yarımaylardan çok üçgen ve trapezlerin varlığıyla nitelendirilmişlerdir. Zarzian'ın üçgen ve trapez mikrolitlerinin baskınlığı, Levant'ın yarımaylarının baskınlığıyla özellikle de Natufian kültürle zıtlık göstermektedir. Bu durum Levant Epi-Paleolitik'inin güney-kuzey ekseninde yayılım gösterdiğine dair bir kanıt olarak kabul edilebilir.

II. Büyük Ekolojik Niş: Güneybatı Asya

Alpagut¹⁵ ekolojiyi şu şekilde tanımlamaktadır: *"Ekoloji, canlı organizmalar ile çevre arasındaki ilişkileri inceleyen bilim dalıdır"*. Bu ilişkilerin eskiye dönük olarak incelenme sürecine ise "Paleoekoloji" denilmektedir. Tüm canlıların oluşturduğu ekosistem içerisinde "insan"ı tek başına alarak, onun bulunduğu çevre ile olan ilişkilerinin araştırılmasına ise "insan paleoekolojisi" denilir¹⁶. Arkeoloji bilimi de doğrudan doğruya insanla ilgili işleyişleri yok olmuş kültür materyalleri ile ele aldığına göre, bu bilimin ilgilendiği insanın çevresiyle olan ilişkilerinden kaynaklanan değişimleri de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Prehistorik araştırmaların coğrafik alanlarını daralttığımızda, paleoekolojik sınırları çizerek sınırlandırmak oldukça faydalı olmaktadır ve sınırlandırdığımız bu alanlar eğer bir "niş" oluşturabilecek özellikler gösteriyorsa, kültürel evrim modellemeleri ve çevreye olan etkilerinin aydınlığa kavuşturulması da o oranda kolaylaşmaktadır.

1920'lerde Levant Bölgesi'nde başlayan Epi-paleolitik araştırmaları daha çok Carmel Dağları'ndaki geçici yaşam alanları üzerine yoğunlaşmıştır. Bölgede yapılan araştırmalar sonucunda ortaya konulan kültürel resmin önemli bir parçasını yontmataş alet tiplerindeki "homojenlik" oluşturmuştur. Örneğin, Geometrik Kebaran'dan Nizzanan'a kadar temel alet grubunu mikro kazıyıcılar oluşturmuştur. Ancak aynı dönemin söz konusu alet tiplerinin sayısal artışı veya azalması, dönemin safhalarını belirleyici kriteridir. Örneğin Azariq 1'den ele geçen ve sırtlı dilgicikler ve geometrik mikrolitlerin baskınlığı ile tanımlanmış kültür önce Orta Epi-paleolitik'e bağlanmışken, daha sonra sırtlı dilgiciklerin mikro uçlar olarak tanımlanmasıyla Erken Epi-paleolitik'e bağlanmıştır¹⁷. Fakat bölgenin temel Epi-paleolitik özelliklerinde bir uyum ve homojenlik tespit edilmiştir. Bu da bölgenin ekosisteminin ekolojik bir niş olma özelliğinden kaynaklanmaktadır.

Büyük bir coğrafik bölgeyi kapsayan ve "Evcilleştirmenin Kalbi" sayılan Güneybatı Asya "büyük ekolojik nişi" içinde yukarıda söz konusu edilen "küçük ekolojik nişi" tanımlamak mümkündür. Güneybatı Asya esas olarak Suriye çölünün batısındaki dağlık ülkeleri, Dicle ve Fırat vadilerinin doğu ve kuzeyinde kalan bölgeleri ifade eden bir yay olarak tanımlanır. Bu yayın batı tarafında, İsrail ve Ürdün'ün güney sınırını oluşturan Arap Körfezi ile Nil Nehri'nin doğusunda bulunan Sina Yarımadası yer alır. Bu yaydan kuzeye doğru devam edildiğinde Ürdün Çöküntü Vadisi'nin her iki yakası üzerinde yer alan İsrail, Filistin, Lübnan, Batı

¹⁴ Mohammadifar – Motarjem 2008.

¹⁵ Alpagut 1982, 89.

¹⁶ age. 89.

¹⁷ Pirie 2004, 681.

Ürdün ve Batı Suriye dağlık ülkelerini içine alan ve “Levant Koridoru” olarak adlandırılan ekolojik nişle karşılaşılır. Bu niş Akdeniz Bölgesi içinde batıya doğru uzanır. Güneybatı Asya’nın kuzeye ait uzantısı Anadolu Platosu’nun güney kenarı boyunca uzanan Toros Dağları ile biçimlenmiştir¹⁸. Bu noktada Orta Toroslar ve Levant Koridoru’nun kuzey uzantısının çakışma noktasında yer alan Kahramanmaraş İli coğrafik alanı da alt ekolojik niş olarak tanımlanabilir. Kahramanmaraş Alt Ekolojik Nişi, aynı zamanda Anadolu Platosu ve Arap Yarımadası’nın bindirme bölgesinde yer almaktadır (Harita 1).

III. Güneybatı Asya İçindeki Küçük Ekolojik Niş: Kahramanmaraş

Kahramanmaraş İli coğrafyası, Güneybatı Asya içindeki “küçük ekolojik niş”lerden biridir. Yukarıda bahsedilen büyük ekolojik niş içerisindeki prehistorik arkeoloji araştırmaları Levant Koridoru çerçevesinde yoğun olarak gerçekleştirilmiştir. Kahramanmaraş İli coğrafyası Levant Koridoru’nun kuzeydeki en ileri bölgesini oluşturmaktadır. 1960 yılında son kez gerçekleştirilen prehistorik araştırmaların ardından 2006 yılında başkanlığımız altında yürütülmeye başlanan yüzey araştırmalarına ek olarak 2007 yılından itibaren Kahramanmaraş Müze Müdürlüğü Başkanlığı’nda ve 2010 yılından itibaren de başkanlığımız altında Direkli Mağarası Kazıları’na devam edilmektedir.

III.I. Tekir Formasyonu İçinde Direkli Mağarası

Direkli Mağarası, Kahramanmaraş’ın yaklaşık 70 km kuzeybatısında,

Kahramanmaraş-Kayseri karayolu üzerinde bulunan Döngel Köyü’nün 2,5 km kuzeydoğusunda yer almıştır. Mağara Tekir Formasyonu içindedir¹⁹ ve doğal kayaç içine oyulmuş tek gözden oluşmuştur (Bkz. Harita 2, Res. 1). Mağaranın içindeki sarkıt ve dikit birleşmelerinden oluşmuş sütunlardan dolayı “Direkli” adını almıştır. İlk kez 1959 yılında Prof. Dr. Kılıç Kökten tarafından saptanmıştır. Kısa süreli gerçekleştirilen kazısının ardından “mikrolitikli Aurignacien” olarak tanımlanmış bir kültürle nitelendirilmiştir²⁰. 2007 yılı ve sonrasında gerçekleştirilen kazılardan ele geçen materyallerin radyokarbon tarihlemeleri, mağaranın şu ana kadar yapılmış kazıları sonucu ulaşılmış en eski kültürel seviyelerinin Geç Epi-paleolitik tarihlerine denk gelen döneme ait olduğunu göstermiştir²¹.

Mağara dolgularının en üst seviyeleri, Orta Çağ’ı işaret eden bulgular vermiştir. Metalden ok ve mızrak uçlarıyla birlikte bir saç tokası (Res. 2), kaba seramik parçaları ve cam parçaları ele geçmiştir. En üst seviyelere ait radyokarbon tarihleri MS 1370±42 ve 1521±67’dir. Epi-paleolitik ve hemen sonrasına ilişkin tabakaların radyokarbon tarihsel aralığı ise MÖ 10 730±42 – 8915±149’dur. Epi-paleolitik ve sonrası için elde edilen tarihsel aralık, Levant bölgesi için ayarlanmış kronolojik dizin içinde Geç Natufian ile Çanak-Çömleksiz Neolitik A (Harifian) dönemlerine denk gelmektedir.

Direkli Mağarası Epi-paleolitik dönem yontmataş materyalleri, geometrik mikrolitlerden yarımayların baskınlığı ile

¹⁸ Barker 2009, 104.

¹⁹ Gül ve diğ. 2005.

²⁰ Kökten 1960.

²¹ Erek 2008; Erek 2010.

ön plana çıkmıştır (Res. 3). Bu özelliği ile kronolojik olarak Erken Natufian özellikler gösteren Direkli Mağarası Epi-paleolitik, radyokarbon tarihine göre Geç Natufian ve hatta Erken Harifian kültürleri ile çağdaştır. Sezonluk yerleşim modellemesine bir kanıt olması açısından bu farklılık önemli bir ipucu olabilir.

Direkli Mağarası yontmataş toplulukları içinde çakmaktaşı en baskın gruptur, hatta neredeyse endüstrinin tamamına yakını çakmaktaşıdan üretilmiştir. Ancak 4. ve 7. arkeolojik seviyeler arasında Orta Anadolu kökenli obsidiyenin de yontmataş endüstrisi içinde kullanıldığı az sayıdaki buluntu ile saptanmıştır (Res. 4). Genel perspektif içinde Orta Anadolu ile Levant arasındaki hareketliliği ifade eden obsidiyen, Epi-paleolitik kültürel yayılımının da bir göstergesi sayılır. Çünkü Doğu Akdeniz kökenli denizel bir takım buluntuların da Direkli Mağarası Epi-paleolitik dolguları içinden ele geçmesi bu hareketliliğin varlığını kanıtlar niteliktedir. Hemen hemen her tabakadan *Nasarius gibbosula* ve *dentalium* adı verilen denizel kavkıllardan yapılmış boncuklar ele geçmektedir (Res. 4). Hem bu deniz kabuklarından yapılmış boncuklar hem de Yakındoğu'da Huleh Gölü çevresinden çok sayıda obsidiyenin ele geçmesi, Levant ile Orta Anadolu arasındaki karşılıklı iletişimin varlığını ispat etmektedir.

Direkli Mağarası Epi-paleolitik yerleşiminde sezonluk iskânın varlığını destekleyen diğer bir kanıt, tüketilmiş hayvanların yaşlarıdır. *Younger Dryas* iklim yapısına uyumlu beslenme zinciri içinde çok sayıda dağ keçisi ve kaplumbağa tüketil-

miştir²². Bununla birlikte kemirgenler, yılanlar, balıklar ve kuşlar da olasılıkla besin zincirinde bulunan diğer hayvanlardır. Burada önemli olan nokta bu hayvanların hemen hepsinin genç bireyler olmasıdır. Diğer bir deyişle söz konusu hayvanlar doğumlarından kısa bir süre sonra tüketilmişlerdir. Bu da her yılın üreme dönemi olan zamanlar içinde Direkli Mağarası'nın iskân edilmiş olduğunu gösterir.

III.2. Yontmataş Endüstrisi Özellikleri

Direkli Mağarası yontmataş endüstrilerinin hammadde seçiminden üretim sonuna kadar sürecine genel olarak bakıldığında, tipik bir Epi-paleolitik zincirin izlerini görmek mümkündür. Ancak "varlıkların yönetim stratejileri"ndeki değişiklikler Direkli Mağarası Epi-paleolitik iskânının farklı bir çizgide geliştiğini göstermiştir.

En belirgin teknolojik ayırım, Levant Natufianı içinde teknolojik bir özellik olarak görülen, mikrolitlerin mikrobürin tekniğiyle üretilme uygulamasının, Direkli Mağarası Natufianı içinde görülmemesidir. Bununla birlikte Natufian içinde baskın alet grubu olan yarımayların boyut farklılığı ile erken ve geç safhaların belirleyici olması, Direkli Mağarası Epi-paleolitikte çok geçerli bir yöntem değildir. Çünkü aynı tabaka içinde çok değişken boyutta yarımaylar ele geçmektedir. Bu noktada Henry'nin²³ Natufian değişkenleri üzerine önerdiği dört olasılık üzerinde durmak gerekecektir. Bunlar sırasıyla: 1) Farklı çevresel ortam, 2) Tarihi stilistik değişim, 3) Natufian ve Natufian

²² Arbuckle – Erek 2010.

²³ Henry 1973, 23, 184.

olmayan popülasyonlar arasındaki etkileşim ve 4) Farklı grupların benzer kültür materyallerinin parçalarını paylaşmasıdır.

Direkli Mağarası Epi-paleolitik yontmataş endüstrisinin aşağı yukarı % 90 oranındaki baskın grubu yarımaylar, Natufian'ın genel tanımlaması içinde Erken Natufian özelliğidir. Ancak Direkli Mağarası'nın Epi-paleolitik radyokarbon tarihi MÖ 10 730'dur, yani Levant'ın Geç Natufian'ı ile örtüşmektedir. Bunun sebebi olarak yukarıda bahsedilen dört olasılığın dördünün de geçerli olması gösterilebilir. Özellikle Natufian ve Natufian olmayan topluluklar arasındaki etkileşimin varlığı en kuvvetli olasılıktır. Diğer kuvvetli olasılık ise farklı grupların benzer kültür materyallerinin parçalarını paylaşmasıdır ki Direkli Epi-paleolitik kültürlerinin Levant'la etkileşim içerisinde olduğunu gösteren sebepleri yukarıda belirtmiştik.

Geç Natufian'ın genel karakteristiği içinde görülen öğütme taşları ve taş baltaların çokluğunu, Direkli Natufian'ı içinde aynı yoğunlukta görmek mümkün değildir. Son derece az olan bu tür buluntular, dönemin klimatolojisine uygun bitki topluluklarının varlığı veya yokluğuna göre üretilmiş olmalıdır.

Direkli yontmataş endüstrisi yüksek oranda standartlaşma göstermektedir. Belfer-Cohen ve Goring-Morris²⁴ ile Bar-Yosef²⁵ söz konusu standartlaşmaya dikkat çekmişler ve Epi-paleolitik'ten Geç Üst Paleolitik'i ayırmada bir kriter olarak tanınmasını önermişlerdir. Gerçekten de sırtlı parça üretme teknikleri ve mikrolitikler arasında, sırtlı dilgiciklerden gelen

bir teknik bağ olmalıdır. Özelleşmiş mikrolitik üretim tekniklerini (*mikroburin Krukowski* veya *Piquant triedre* gibi²⁶) işaret eden yöntemlerin, Üst Paleolitik'ten itibaren görülen sırtlı dilgiciklerden mikrolitiklerin üretilmesine doğru geliştirilmiş olduğu söylenebilir. Nasıl ki Üst Paleolitik geleneğin bir işareti sayılan Dufour dilgiciklerinin Epi-paleolitik içerisinde de görülmeye devam etmesi söz konusu ise, sırtlı dilgicikler de varlıklarını Epi-paleolitik kültürler içinde devam ettirmektedirler²⁷. Direkli Mağarası'nın sırtlı dilgicikleri "kavisli sırtlı dilgicikler" grubundandır. Bu tiplerin benzerlerine Anadolu Epi-paleolitik'i için önemli anahtar sit olarak tanımlanabilecek Öküzini Mağarası'nda da rastlanılmıştır. Yarımaylar ise en tipik örnekleriyle yarımay ve çıkmalı yarımaylarla temsil edilmektedir.

Direkli Mağarası Epi-paleolitik tabakalarında mikro ön kazıyıcılar ve taş delgiler son derece azdır. Ancak ele geçen örnekleri çok tipiktir.

Direkli Mağarası, genel buluntularıyla Anadolu Epi-paleolitik kültürlerine önemli katkılar sağlayabilecek bir potansiyele sahiptir. Öküzini Mağarası'ndan sonra, sistematik olarak kazısı gerçekleştirilen Direkli Mağarası, bulunduğu konum ve içinde barındırdığı kültür materyalleri ile Anadolu-Levant-Zagros prehistoryası bağlantılarını kurmada önemli bir merkez olma niteliğindedir. 2007-2010 yılı kazıları henüz mağaranın kültür dolgularının 1/10'luk bir bölümünün açığa çıkmasını sağlamıştır. Bundan sonraki yıllarda gerçekleştirilecek kazılar sonucunda elde edilecek veriler söz konusu kültürel dönemin

²⁴ Belfer-Cohen – Goring-Morris 2002, 61, 63.

²⁵ Bar-Yosef 1970.

²⁶ Kartal 2009, 20.

²⁷ Erek 2009, 330.

aydınlatılmasında kullanılabilir. Doğal olarak Epi-paleolitik dönem kazılarının bölgede sayısal azlığı, kronolojik karşılaştırmaları zorlaştırmaktadır. Ancak gerçekleştirilen yüzey araştırmaları ile Epi-paleolitik dönem iskânlarının bölgede bulunduğu gerçeği göz önüne alındığında, ileriki yıllarda bu dönemin aydınlatılmasında önemli adımlar atılabileceği yadsınamaz.

Sonuç

Paleolitik Çağ'ın son bulması ve tümüyle yenilenen bir dönemin hem jeolojik hem de kültürel anlamda ortaya çıkmaya başlaması, insanın yaşam stiline yeni bir perspektif kazandırmıştır. Makro evrim görüşleri içinde Epi-paleolitik kültürlerini açıklamada yontmataş endüstrilerinin öneminden yola çıkılması, Levant ve Anadolu Epi-paleolitik sitelerinin fonksiyonlarını da ortaya koymaktadır. Varlıkların yönetim stratejilerini açıklarken, kültürlerin bir paket halinde taşınmış olması varsayımı, bölgelerin kendine özgü yapısal özellikleri nedeniyle değişimler göstermiştir. Direkli Mağarası, Epi-paleolitik kültüründeki yontmataş endüstri verilerine göre Erken Natufian'la nitelenmekte, dönemin varlıklarının yönetim stratejileri ve kültürel bir paket olarak yayıldığını gösteren kanıtlar bulundurmaktadır.

Farklı insan grupları ve bu insan gruplarının gelenekleriyle ilişkili Epi-paleolitik kültürlerin gelişimi ve yayılımında Direkli Mağarası'nın konumu önemlidir. Levant'ın en kuzeyi ile Zagros-Toros silsilesinin kesiştiği noktada yer alan Direkli Mağarası, sezonluk bir yerleşimdir ve Orta Anadolu-Levant arasında bir bağlantı noktası olması sebebiyle Na-

tufian kültürün Anadolu'daki yayılımını göstermektedir.

Direkli Mağarası, kültürel anlamda yarımaların baskınlığı ile tanımlanmış bir endüstriye sahiptir. Ancak radyokarbon tarihlemelerine göre Levant'ın Geç Natufian'ı ile çağdaştır. Bu farklılığın temel sebepleri arasında birincil derecede öneme sahip olan unsur, Direkli Mağarası'nın içinde bulunduğu ekolojik niştir. Güneybatı Asya ekolojik nişi içinde mikro ekolojik nitelikleri barındıran Direkli Mağarası'nın içinde bulunduğu coğrafya, kendi öz varlıklarının Epi-paleolitik insanlarca yönetilmesi sonucunda Levant Erken Natufian'ının, daha geç bir zaman dilimi içinde yaşanmasına sebep olmuştur. Bir diğer deyişle, Direkli Mağarası insanları yönettikleri doğal varlıkların yaşamlarına uyum sağlamasını temin etmek için, Levant'taki kültürel gelişimden daha geç davranış taktikleri geliştirmişlerdir.

İkincil derecede öneme sahip olan unsur ise kültürlerin bir paket halinde yayılması durumudur. Orta Anadolu ile Levant arasındaki Epi-paleolitik insanının bir rotasının olduğunu gösteren kanıtlar arasında Direkli Mağarası'nda bulunan obsidiyenin, *Nasarius gibbosula* ve *dentalium* bulunmasıdır. Epi-paleolitik seviyeler içinden, Orta Anadolu, özellikle de Göllü Dağ kökenli obsidiyenlerin hem taşımaları hem de üretim artıkları şeklinde ele geçmiş olması; bununla birlikte denizel bir kabuklu canlı olan *Nasarius gibbosula* ve *dentalium*lardan yapılmış çok sayıda boncuğun Direkli Mağarası Epi-paleolitik seviyelerinden ele geçmiş olması, söz konusu rotanın belli zaman dilimleri içinde kullanıldığını göstermektedir. Bu zaman dilimi de olasılıkla bahar aylarının ortaları

ile sonlarına denk gelmektedir. Çünkü ele geçen hayvan kemiklerinin hemen hemen tamamı bir yaşını doldurmamış genç bireylere aittir. Söz konusu hayvanlar doğumlarından kısa bir süre sonra avlanılarak tüketilmişlerdir.

Direkli Mağarası Epi-paleolitik kültürünü nitelendiren yontmataş endüstrisi içindeki yarımayların boyutlarındaki standardizasyon, Levant endüstrilerinde görülmemektedir. Levant Natufianı içinde yarımayların boyutları erken safhalardan geç safhalara doğru değişkenlik göstermesine karşın, Direkli Epi-paleolitikte boyut farklılıkları dikkat çekici değildir. Genel olarak 1,5 cm ile 0,5 cm arasındaki yarımayları hemen hemen her arkeolojik seviyede birlikte bulmak mümkündür.

Direkli Mağarası Epi-paleolitik, Anadolu'lu kimliği taşıyan ancak Levant kültürleri ile ekolojik bir bağ içerisinde bulunan bir kültürel gelişmedir. Makro evrim perspektifi içinde karmaşık sosyo-ekonomik yapılanmaların yerel olanaklar ve bireysel karar verme üzerine dayalı çeşitlenmelerinin bir sonucunu yansıtan Direkli Mağarası Epi-paleolitik yaşamına dair kanıtlar değişkenlikler gösterebilir. Ancak bu durum Epi-paleolitik kültürlerinin Yakınoğu içindeki gelişim sürecinin, kuzey Avrupa Mezolitik kültürlerinden tümüyle farklı bir ekoloji içinde geliştiği gerçeğini değiştirmeyecektir.

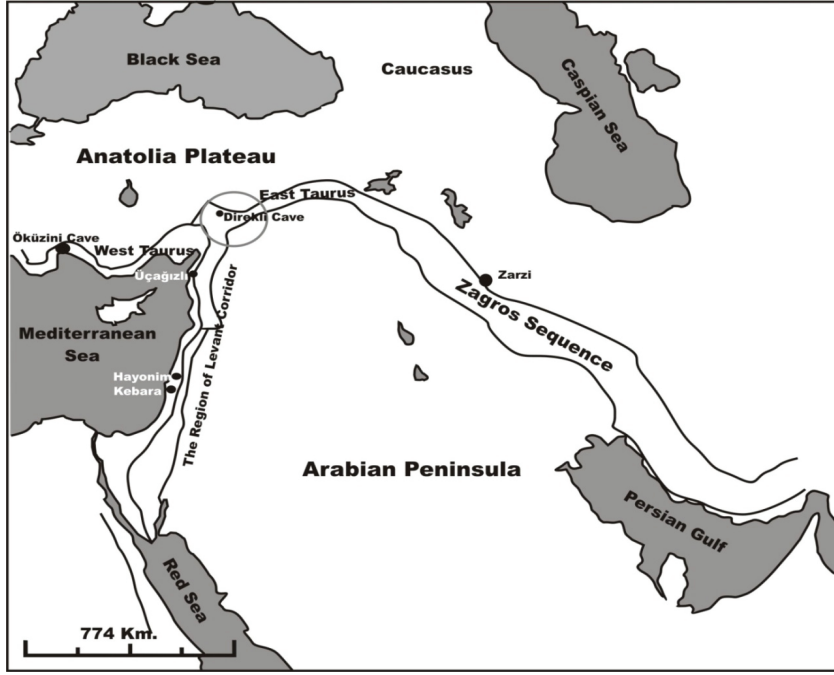
Harita ve Resim Listesi

- Harita 1.** Anadolu Platosu ve Arap Yarımadası bindirme bölgesinde yer alan Direkli Mağarası ve Doğu Akdeniz Koridoru.
- Harita 2.** 2006-2010 yılları arası Kahramanmaraş'ta gerçekleştirilen Prehistorik Yüzey Araştırmaları sonucunda saptanan sit alanlarını gösterir harita.
- Resim 1.** Tekir Formasyonu, Direkli Mağara lokalizasyonu.
- Resim 2.** Direkli Mağarası Orta Çağ buluntuları.
- Resim 3.** Direkli Mağarası sırtlı dilgicikleri ve yarımayları.
- Resim 4.** Direkli Mağarası Orta Paleolitik obsidiyen dilgicik; *Nasarius gibbosa*, *Dentalium*, akrep kıskacı boncuk taneleri.

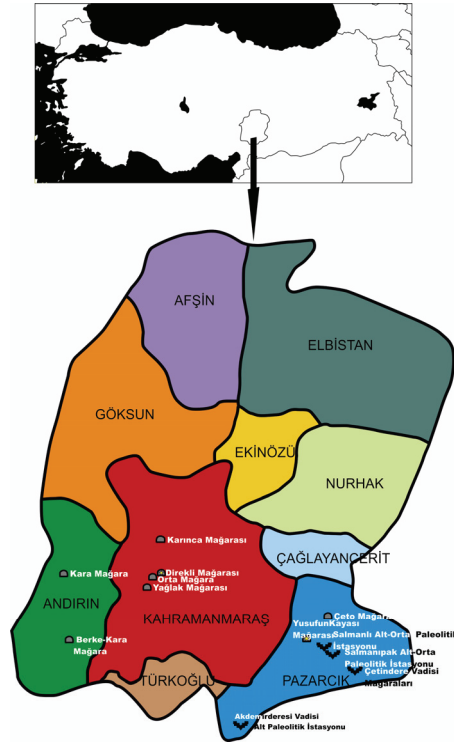
KAYNAKÇA

- Alpagut 1982 B. Alpagut, "İnsan Paleoekolojisi", *Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayınları* (1982) 85-90.
- Arbuckle – Erek 2010 B. S. Arbuckle – C. M. Erek, "Late Epipaleolithic Hunters of the Central Taurus: Faunal Remains From Direkli Cave, Kahramanmaraş, Turkey", *International Journal of Osteoarchaeology Int. J. Osteoarchaeol* (2010) Published online in Wiley Online Library (wileyonlinelibrary.com) DOI: 10.1002/oa.1230.
- Barker 2009 G. Barker, *The Agricultural Revolution in Prehistory* (2009).
- Bar-Yosef 1970 O. Bar-Yosef, *The Epi-Paleolithic Cultures of Paletsine*, Basılmamış Doktora Tezi (1970).
- Belfer-Chen – Goring-Morris 2002 A. Belfer-Chen – N. Goring-Morris, "Why Microliths? Microlithization in the Levant", *Archaeological Paper of the American Anthropological Association* 12.1, 2002, 57-68.
- Boyd ve diğ. 1997 R. Boyd – M.B. Mulder – W.H Durham – P.J. Richerson, "Cultural Phylogenies Possible?", içinde: P. Weingart, S. D. Mitchell, P.J. Richerson and S. Maasen (ed.), *Human by Nature: Between Biology and the Social Sciences* (1997) 355-384.
- Chatters – Prentiss 2005 J. C Chatters – W. C. Prentiss, "A Darwinian Macro-Evolutionary Perspective on the Development of Hunter-Gatherer Systems in Northwestern North America", *World Archaeology* 37, 2005, 45-65.
- Erek 2008 C. M. Erek, "Levant-İç Anadolu Arasındaki Prehistorik Bağlantılardaki Amik-Maraş Çöküntü Alanının Önemi", *OLBA XVI*, 2008, 1-22.
- Erek 2009 C. M. Erek, "2007 Direkli Mağarası Kazıları", *KST* 30.1, 2009, 323-346.
- Erek 2010 C. M. Erek, "Kahramanmaraş Paleolitik Prehistoryası", *Dağların Gazeli Maraş* (2010) 97-111.
- Gül ve diğ. 2005 M. Gül – G. Darbaş – K. Gürbüz, "Alacık Formasyonunun (En Geç Orta Eosen-Erken Miyosen) Kahramanmaraş Havzası İçindeki Tektono-Stratigrafik Konumu", *İstanbul Üniversitesi Yerbilimleri Dergisi* 18.2, 2005, 183-197.
- Henry 1973 D. O. Henry, 1973, *The Natufian of Palestine: Its Material Culture and Ecology*, Basılmamış Doktora Tezi (1973) Department of Anthropology, Southern Methodist University.
- Holden – Shennan 2005 C. J. Holden – S. Shennan, "Introduction to Part I: How Tree-like is Cultural Evolution?", *The Evolution of Cultural Diversity: A Phylogenetic Approach*, içinde: R. Mace, C.J. Holden, and S.Shennan (ed.), (2005) 11-29.
- Kartal 2009 M. Kartal, *Konar Göçerlikten Yerleşik Yaşama Geçiş, Epi-paleolitik Dönem, Türkiye'de Son Avcı Toplayıcılar* (2009).
- Kökten 1960 İ. K. Kökten, "Anadolu Maraş Vilayetinde Tarihten Dip Tarihe Gidiş", *TürkAD* 10.1, 1960, 40-44.
- Kuijt – Prentiss 2009 I. Kuijt – A. M. Prentiss "Niche Construction, Macroevolution, and the late Epi-Paleolithic of the Near East", *Macroevolution in Human Prehistory*,

- içinde: A. Prentiss – I. Kuijt – J. C. Chatters (ed.) (2009) 253-271.
- Mohammadifar – Y. Mohammadifar – A. Motarjem, “Settlement continuity in Kurdistan”, Project Gallery, *Antiquity* 82.317, 2008.
- Motarjem 2008
- Olszewski 1993 D. I. Olszewski, “The Zarzian Occupation at Warwasi Rockshelter, Iran”, *The Paleolithic Prehistory of The Zagros-Taurus*, The University Museum, University of Pennsylvania, Philadelphia (1993) 207-236.
- Pirie 2004 A. Pirie, “Constructing Prehistory: Lithic Analysis in the Levantine Epipaleolithic”, *The Journal of the Royal Anthropological Institute*, 10.3, Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland (2004) 675-703.
- Simpson 1944 G.G. Simpson, *The Tempo and Mode in Evolution* (1944).



Harita 1



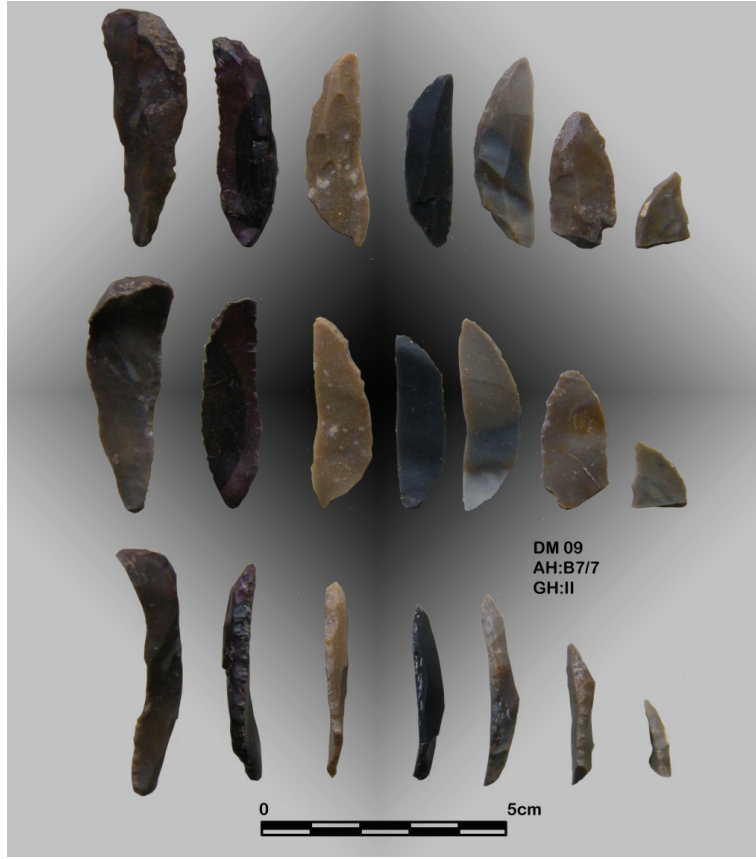
Harita 2



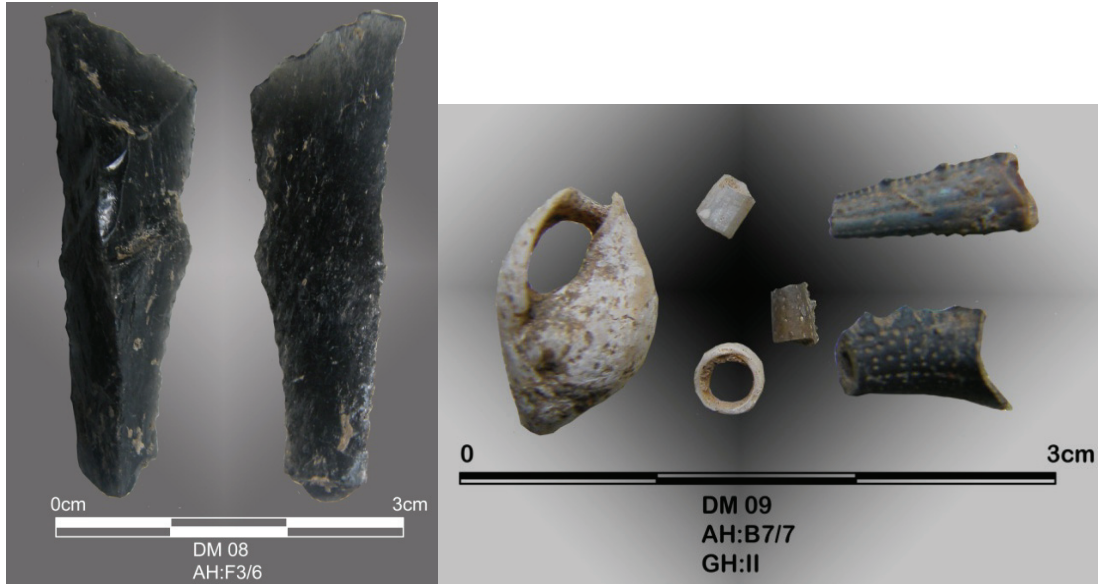
Resim 1



Resim 2



Resim 3



Resim 4